
 UDK 82.085.3

809.95

'Autorski pregled

 Primljeno 20. 05. 1993.

Ivan Ivas
 Filozofski fakultet, Zagreb

**POKUŠAJ KLASIFIKACIJE GESTOVNIH METAFORA
 PREMA ISKUSTVENIM PODRUČJIMA**

SAŽETAK

Kao prvi korak u opsežnijem istraživanju odnosa retoričko-stilističke vrijednosti metafore i njezine uloge u genezi govornog čina ovdje prikazujem pokušaj da se gestovne metafore svrstaju prema izvorišnim iskustvenim područjima. Pretpostavka je da pripadnost metafore iskustvenom području može biti u vezi s njezinom retoričkom vrijednošću i s govornikovom svijješću o figurativnosti vlastita izraza. Metaforičku gestu pokušavam odrediti prema drugim vrstama gesta i prema njezinim dijagramskim obilježjima. Pronađena iskustvena područja gestovnih metafora uspoređena su s iskustvenim područjima verbalnih metafora iz istog korpusa (televizijsko predstavljanje stranaka u predizbornoj kampanji). Gestovna metafora u širem smislu evocira najšira područja iskustva tijela u prostoru - predmetnosti, prostornih odnosa, mjesta u prostoru, smjerova i kretanja; ne tvori stilističke metaforičke slojeve, kao verbalna metafora (latentne/stareljezične, žargonske, nove). Metafora u užem smislu - onih koje nisu uobičajene i koje dolaze iz posebnijih iskustvenih područja - nema. Iako je uvijek "stara" i nesvjesna, gestovna metafora ima znatnu retoričku vrijednost: indeks je govornikova pojačanog vizualiziranja sadržaja (što bi mogao biti znak pojačane govornikove svjesnosti o predmetu vlastita govora) i volje da bude shvaćen i prihvaćen.

Ključne riječi: gesta, metafora, neverbalna komunikacija.

UVOD

Neki izvorno neverbalni znakovi, posebno prozodijski i neki gestualni znakovi, nose jake tragove organiziranja verbalnih elemenata u konačnom obliku poruke, pa ih je funkcionalno teško razgraničiti od jezičnog aspekta poruke, koji se obično pripisuje samo verbalnim znakovima u najužem smislu - fonemima, morfemima, leksemima i sintagmama. Ponekad u neverbalnom znaku nalazimo jak utjecaj jezične organizacije, što naznačuje pojam "koverbalno", koji se upotrebljava da označi neke vrste gesta. S druge strane, i metafora izražena samo riječju (ili riječima) čuva jake tragove svog slikovnog porijekla, što potvrđuje da je se može smatrati neverbalnim znakom.

Ovim radom predstavljam samo prvi korak u namjeravanom istraživanju odnosa između retoričko-stilističkog i psiholingvističkog aspekta metafore. Priказat ću pokušaj da se gestovne metafore svrstaju u metaforičke porodice ili konstelacije prema tome koji im dio iskustva služi kao izvorište metaforizacije, što će poslije poslužiti kategorizaciji metafora prema njihovoj "svježini" ili figurativnosti (retoričko-stilistički aspekt) te prema stupnju govornikove svjesnosti da izvodi metaforičko značenje. Taj sljedeći korak istraživanja uključit će i prozodijski oblik poruke, točnije - podatak o tome je li verbalni prenosilac metaforičkog značenja u intonacijskoj jezgri ili nije. Takvo bi svrstavanje trebalo poslužiti da se usporede metaforičke mogućnosti verbalnog i neverbalnih kanala te da se vidi kako bi neverbalni izraz metafore mogao sudjelovati u retoričko-stilističkoj kategorizaciji (procjeni) metafora. Verbalne metafore prema iskustvenim područjima svrstali su Lakoff & Johnson 1980, pa ovdje slijedim neke njihove zamisli. Osnovna je njihova zamisao da metafora nije samo stilistički postupak, nego jedan od temeljnih načina mišljenja; da je ljudsko iskustvo organizirano po područjima i da se metaforiziranjem uspostavlja veze između tih područja.

Uvjerljivo tumačenje nastanka metaforičkog znaka, i gestualnog, daje McNeill (1987). Slijedeći ideje Williama Jamesa i Lava Vigotskog, MacNeill u fizički kratkom vremenu aktogeneze (oko jedne sekunde) vidi pozamašan proces razvijanja poruke od početnog slikovnog mišljenja do završnog oblika poruke, na kojem tragove ostavlja jezično (sintaktičko) mišljenje. Tijek nastajanja govornog čina prema tom bi viđenju bilo moguće tumačiti kao približnu kratku rekapitulaciju govorne ontogeneze, pa čak i filogeneze, jer u sve tri spomenute geneze verbalno organizirana govorna poruka postaje odmatanjem izvorno neverbalne (slikovne, sintetičke, globalne, neraščlanjenje, simultane) mase smisla. Početno slikovno značenje prolazi kroz proces sintetiziranja s jezičnim oblicima (i njihovim značenjima) te se tako pretežno osobna (privatna, unutrašnja ili intrinzična) i kontekstualna ili situacijski određena značenja miješaju s pretežno društvenim oblicima i značenjima, to jest s jezičnim značenjima. McNeill upućuje na ključno mjesto nastajanja metaforičkog značenja u aktogenezi - raskrižje, gdje govorni smisao nastaje uzgobljavanjem unutrašnjeg smisla s jezičnim oblicima i gdje se taj smisao račva u razne kanale ili govorne znakovne sustave. Tako se početne govornikove predočbe mogu pojaviti u samo jednom kanalu, u više kanala - primjerice i u verbalnom i u gestovnom, a mogu i izostati u površinskom govornom vremenu. No čini mi se da se ovako može tumačiti samo nastanak novih metafora ili onih koje imaju nekakvu figurativnost; tako se ne mogu tumačiti "stare metafore", koje ovdje zovem još "jezične metafore" i "latentne metafore".

OBILJEŽJA I ČINIOCI METAFORIČKOG ZNAKA

Metafora je rezultat dosjetljivog spajanja pojmova iz različitih iskustvenih područja. To može biti predočivanje jednog konkretnog predmeta s pomoću drugoga i predočivanje apstrakcije s pomoću konkretnog predmeta. U gestovnoj metafori nalazimo samo posljednji slučaj. Dva predmeta koja se metaforom uspoređuju predlažem da zovemo **uspoređeni predmet** ili samo **predmet** i **usporednik**. Ovaj pojmovni par slijedi ideje takozvanog interakcionističkog pristupa metafori i duguje Richardsovu pojmovnom paru **tenor & vehicle** (Richardson 1988/1936) i Blackovu paru **primarni (glavni) predmet** i **sekundarni (sporedni) predmet** (Blek 1986/1955). Osim uspoređenih predmeta, važna su i područja iskustva iz kojih su ta dva predmeta, jer napetost koju metafora proizvodi, a koja je osnova za doživljaj njezine manje ili veće jakosti, proizlazi baš iz odnosa uspoređenih predmeta i njihovih mjesta u područjima iskustva iz kojih su uzeti. Budući da je za kategorizaciju (i procjenu) metafore važno odrediti koje iskustveno područje ona evocira da bi odredila predmet govora, koristit će nam pojam **izvorišno iskustveno područje**, u smislu područje iskustva iz kojega se uzima usporednik. Lakoff & Johnson spominju tri temeljna iskustvena područja, po kojima metafore svrstavaju u orijentacijske (iskustvo orijentacije u prostoru), ontološke (iskustvo predmetnosti uopće) i strukturalne (metafore koje strukturu predmeta predočuju strukturom nekog drugog predmeta, pa prema tome posežu u uža i posebnija iskustvena područja).

Pri delimitaciji metafora držao sam se sljedećih mjerila: 1. mora postojati različitost uspoređenih dijelova iskustva; 2. usporednik mora biti konkretniji (predmetan, predočljiviji) nego uspoređeni predmet; 3. mora postojati parcijalno strukturiranje, to jest ističu se oni dijelovi usporednika koji su govorniku izborni za predikatizaciju ili atribuciju, a ostali se dijelovi potiru ili služe da izazovu napetost u slučajevima kad se uspoređena područja doimaju jako inkongruetnima. Iz posljednjeg svojstva metaforičnog poimanja proizlaze dva tipa odnosa među metaforama, koja spominju Lakoff & Johnson (1980) - (ne)konzistentnost i (ne)koherentnost. Budući da jedan metaforički izraz predočuje samo dio ukupnog poimanja predmeta, metafore za isti predmet koje potječu iz različitih iskustvenih područja međusobno mogu biti (i obično jesu) koherentne (onoliko koliko se preklapaju u predočivanju traženog obilježja jednog predmeta), ali nisu konzistentne, i takvima se posebno doimaju kad se nadu u istoj metaforičkoj konstrukciji.

NEVERBALNI IZRAZ METAFORE; GESTOVNA METAFORA

Dok s jedne strane možemo sumnjati u "verbalnost" riječju izražene metafore, s druge strane treba izvidjeti mogućnost metafORIZIRANJA znakovima koji se smatraju neverbalnima. Gussenhoven (1983) smatra metaforičkima slučajeve kad intonacijski oblici napuštaju svoje uobičajene uloge i kad se intonacijski oblik ne odnosi na verbalni sadržaj (varijable), nego na elemente situacije izricanja ili obilježava strukturu teksta. Metaforičkim usmjerenjem smatra: signaliziranje odnosa među društvenim ulogama sugovornika, uspostavljanje i provjeru kontakta (pozivni oblici), anaforičke i kataforičke tonske signale te usmjeravanje sugovornikove pozornosti na vlastiti izgovor (ili način govora). Iako se navedenim slučajevima ne može odreći figurativnost, "preneseno značenje" i "nedoslovnost",

takva vrsta metaforičnosti nije predmet ovog istraživanja. Čini se da intonacijski znak nije u stanju označiti predmet govora predočujući predmet iz drugog iskustvenog polja. Svi mogući smislovi u intonacijskom znaku svode se na neka temeljna iskustva prostora i vremena: gore-dolje, uspon-pad, teško-lako, napeto-opušteno i sl. Cruttenden (1986) sva intonacijska značenja svodi na temeljnu opreku, izraženu prostornom metaforom: otvaranje-zatvaranje. Ovime se samo može potvrditi da se kod intonacijskih znakova ne radi o metaforama, nego o dijagramima, kako ih je prema Peirceu odredio Jakobson (1966/1965). Također, onomatopejske i fonestetične znakove ne treba poistovjećivati s metaforama (vidi Laddovu kritiku Libermanova neopreznog uključivanja obilježja metaforičnosti u pojam ideofoničkog ili fonestetičnog značenja u Ladd 1978).

Ovdje neće biti razmatrane geste koje zamjenjuju moguće verbalne poruke konvencionalnim pokretima i oblicima (amblemi), nego one koji su sastavni dio tvorenja i razumijevanja govorne poruke i koje mogu pokazati sam proces postojanja govorne poruke. Za takvu gestu u literaturi postoje razna imena: uz-govorne geste (coverbal gestures), geste usmjerene na govor (speech related gestures, speech focused gestures), gestikulacije (gesticulations), ilustratori (illustrators) i slikovne geste (iconix). Metaforička je gesta dio veće kategorije slikovnih gesta, te još veće kategorije uz-govornih gesta. U posljednje McNeill (1987) svrstava kinetičko-ikoničke geste i udare. Osim njih spominje još i pokazne geste (deictics), koje skreću pozornost na nov referent u situaciji te vezne geste (cohesives), koje (anaforički) prizivaju već spomenuti predmet govora. Kinetičko-ikonička gesta obično za nešto manje od sekunde prethodi izgovaranju pripadajućeg verbalnog dijela poruke. No udarne geste (batons, beats, chops) prate jedno drugo vrijeme - površinsko vrijeme sintaktičko-prozodijske organizacije izričaja: bez vlastita semantičkog sadržaja, one samo ističu važnija mjesta u linearnoj strukturi iskaza. Ekman & Friesen (1969, prema Hargie 1991) udarnu i slikovnu gestu razmatraju kao dio veće skupine, koju nazivaju **ilustratori** (pokazivači predmeta, piktografi - koji doslovno is crtavaju konture predmeta, spacijali - koji pokazuju prostorne odnose, ideografi - koji pokazuju govornikovu predočbu vlastitog tijeka misli, udari - koji segmentiraju dijelove verbalne poruke). Osim ovih, Ekman & Friesen spominju još regulatore, adaptore i izraze emocija. Hadar (1991) razmatra samo uz-govorne (koverbalne) geste, a dijeli ih na **simboličke** (koje nose svoj sadržaj, ali im dekodiranje jako ovisi o verbalnom slijedu poruke) i **motorne** (ili ritmičke, u kojima prepoznamo udarne geste).

Gesta je prema McNeillu znak nearbitraran (izravno slijedi govornikovu predočbu), nekompozicijski (sintetički, globalni, holistički - nerasčlanjiv na samostalne ili morfemske dijelove), ali je ipak sastavni dio verbalnog sloja govornog iskaza. S verbalnim slojem poruke ona je povezana vremenski, semantički i pragmatički. Da gesta zajedno s verbalnim dijelom poruke čini (ili - pokazuje) jednu mentalnu radnju, da čine "psiholingvističku jedinicu", pokazuje tendencija da se poklope jedinice u tri govorna sloja - verbalna jedinica (surečenica ili klauza), intonacijska jedinica i gestovna jedinica (koju prepoznamo kao jednu, odijeljenju gestu). To pokazuje da znakovi u sva ova tri kanala dijele jedno "dubinsko govorno vrijeme". Iako nije kodirana digitalno (nego analogno), blizina verbalnog (sintaktičkog) mišljenja ostavlja traga i na gestovnom izrazu, tako da gesta ipak **označava kontraste koji su bitno vezani za kontekst i koji su zbog svoje trenutne važnosti u fokusu**. Takvi su kontrasti istodobno važne prekretnice u izboru verbalnog materijala iskaza te su obilježeni udarnom gestom, često superponiranom na slikovnu gestu (Dray & McNeill 1991).

U gestovnom znakovnom amalgamu moguće je prepoznati više sastavnih elemenata (iako nerazlučljivo spojenih u jednoj gesti) - slikovni dio (oblik) - redovno samo naznačen, smjer kretnje i kvalitetu ili "način" (brzinu, snagu, dis-kontinualnost). Način pokreta može biti važan razlikovni element za geste slične po smjeru i obliku. Osim toga, u jednoj gestovnoj jedinici mogu biti pomiješane razne vrste gesta, primjerice udarna i slikovna. Postoji sklonost da se svaka slikovna gesta (svaki ne-udarni ilustrator ili svaka simbolična, dakle sadržajna ili propozicijska gesta) tumači kao metafora ili barem kao znak kojemu je u temelju neki metaforički odnos. (Vidi primjerice Pansini 1990.) Čini se da ipak treba upozoriti na razlike s jedne strane između dijagrama i metafore te, s druge strane između doslovne ilustracije i metafore. Osim toga treba razlikovati stupnjeve metaforičnosti ili figurativnosti. Metafora ne predstavlja prirodnu vezu ili homologne odnose između označitelja i označenog (što vrijedi za dijagramski znak), nego upućuje na traženje sličnosti i razlika između dvaju referenata. Tu je razliku u gestovnom znaku teško uočiti, jer je gesta uvijek i dijagramski znak. U slikovnoj gesti prepoznajemo i komponentu emocionalnog i atitudinalnog značenja - veličina pokreta (visina gestovne slike u govornikovu prostoru i širina razmaka ili odmaka) prirodne su oznake jačine ili zasićenosti značenja te govornikova stava. Navedene dijagramske komponente slične su ulogama koje u intonacijskom znaku ima veličina tonskog pokreta ili manja ili veća reljefnost tonskog oblika (raspon). Teškoće u razlikovanju između dijagrama i metafore, posebice u gestovnom izrazu, nastaju vjerojatno i zato što je dijagram shematiziran prikaz odnosa, pa ta shematiziranost proizvodi dojam nedoslovnosti. No dok dijagram shematizira, metafora konkretizira i pojašnjuje. Ključno mjerilo za gestovni izraz metafore navodi McNeill (1987): metafora postoji onda kad se apstraktno predočuje (dakle - kao da je konkretno). I u gestama koje nam se čine čistim dijagramima, predmetnost i prostorni odnosi uvijek su podrazumijevani, iako su samo naznačeni. Dijagramske geste mogli bismo prema tome prepoznati u Ekman & Friesenovoj podjeli kao *spacijale* - geste koje predstavljaju prostorne odnose. Primjerice, gesta koja pokazuje odnos malo-veliko širinom raspona ruku ili veličinom zamišljene kugle naznačene rukama jest dijagram, ali u njegovu temelju može biti metaforiziranje apstraktnog sadržaja kao predmeta. Slično je u svim slučajevima kad se gestom pokazuje nekakva dioba u govoru, to jest kad se pokazuju mjesta u prostoru. Tada je predmetnost onoga što se smješta u govornikov prostor samo naznačena ili podrazumijevana. *Ideografi* (u Ekman & Friesenovoj podjeli) mogli bi se smatrati metaforičnima, jer opredmećuju (i predočuju) tijek govornikovih misli, onako kako ih on (uglavnom nesvjesno) doživljava. Navedene vrste gesta metaforičke su u širem smislu. Za metaforu u užem smislu potrebno je još da usporednik dolazi iz posebnijeg iskustvenog područja. Gestovne metafore lako je, međutim razlikovati od onih slikovnih gesti koje pokazuju neki konvencionalni znak (*amblemi*) i od gesti koje iscrtavaju konture nekog stvarnog predmeta (prema Ekman & Friesen - *piktografi*), koje su zato, iako se radi samo o naznakama ili obrisima oblika, doslovne geste.

KORPUS I METODA

U izboru korpusa pošao sam od pretpostavke da se o metafori ne može mnogo saznati na temelju jednostavnih iskaza bez verbalnog i neverbalnog konteksta. Budući da sam tražio tip govora u kojem se javlja i gestovna metafora, pogodnim se pokazala televizijska snimka razgovora u studiju. Za razliku od obraćanja masi,

koje uz jači glas nameće i krupnu, slikovno manje izdiferenciranu i pretežno udarnu gestu, razgovor u studiju pogoduje finijim slikovnim gestama. Izabrao sam četiri televizijske emisije iz predizborne kampanje u Hrvatskoj 1990. godine. U tri jednosatne emisije predstavljene su tri stranke (HDZ, SKH-SDP i HSLŠ), a u jednoj trosatnoj emisiji, posljednjoj prije izborne šutnje, predstavljene su ličnosti po tadašnjoj procjeni vodećih stranaka i jedne koalicije. Korpus obuhvaća ukupno šest sati govornog programa snimljenog na video-kasete. Uključujući voditelja, koji je isti u sve četiri emisije, promatrao sam ukupno 18 govornika, od kojih dvije žene. Dva stranačka predstavnika javljaju se i u predstavljanju svojih stranaka i kao vodeće ličnosti u završnoj emisiji. Trajanje nastupa pojedinih govornika je različito. Okolnosti za gestikulaciju približno su jednake za sve govornike i u sve četiri emisije - sjede za stolom, ne vidi im se donji dio tijela, a rukama mogu gestikulirati, mogu ih držati na stolu ili pod njim. Praćenje gestikulacije povremno ometaju redateljski zahvati (krupan plan koji ne zahvaća gestu, panoramski pregled ili čak izostanak govornikove slike u kadru). Govornici se jako razlikuju po količini i vrsti geste. Većina gestualnih primjera potječu od trojice govornika. Čak petero (a među njima obje sudionice) ili nema nikakvu gestu ili nema slikovnu gestu. Zanimljivo je također da se na temelju jednog govornikova nastupa ne može donijeti konačan zaključak o njegovoj gestualnosti: oba govornika koja su u završnoj emisiji imali obilnu gestu, u prethodnim su emisijama bili gotovo bez geste.

Na istom sam korpusu istraživao verbalnu i gestovnu metaforu, njihov odnos, te odnos metaforičkog izraza i prozodijskog oblika, točnije istraživao sam istaknutost ili neistaknutost dijela iskaza koji nosi metaforično značenje. Pregledavajući dijelove snimke s gestikulacijom više puta, nastojao sam prvo izdvojiti metaforične geste, zatim odrediti početak i završetak gestovne jedinice - uvijek u odnosu prema dijelu teksta na koji se odnosi (engl. *lexical affiliate*), opisati pokret i/ili oblik te konačno dovesti u vezu gestu s dijelom značenja koji se prenosi verbalnim kanalom. Iz odnosa prema tekstu nastojao sam zatim odgonetnuti što gesta predočuje te iz kojeg dijela iskustva bi mogao biti usporednik. U opisu primjera nastojao sam gestu prikazati kao sastavni dio cjelokupnog izraza. Ogradama < > sam označio dio teksta za vrijeme izgovaranja kojeg se događa gesta, a unutar ograda () opisao sam gestu riječima. U primjerima u kojima je to važno za razumijevanje sadržaja ili/i odnosa geste prema prozodiji velikim slovima sam označio mjesto intonacijske jezgre. Nastojao sam, koliko se to pismom može, dati što vjerniju sliku govora, pa sam zadržao ponavljanja, lažne početke i druge znakove govornikovih poteškoća u organiziranju iskaza.

IZVORIŠNA ISKUSTVENA PODRUČJA GESTOVNE METAFORE

Gestovne slike pronađene u ovom korpusu ne izlaze iz područja najopćenitijeg iskustva prostora i vremena, što prepoznajemo u Lakoff & Johnsonovim kategorijama orijentacijske i ontološke metafore. Unutar ovih širih iskustvenih područja dala su se prepoznati potpodručja, po kojima zovem gestovne metaforičke konstelacije: SMJEROVI, PROSTORNI ODNOSI I PODRUČJA (ja-drugi, ispred-iza, dolje-desno, plohe i mjesta), KRETANJE (obuhvatnost, punina, prenošenje ili prelaženje, povezivanje, nastavljanje ili nizanje, kolebanje, obrat), PREDMET-NOST PREDOČENA OGRADENIM PROSTOROM (prepreka, ograde, krov, posuda, kavez, naznaka sipke materije, sferni oblik, otvaranje ili širenje i izvrtanje).

1. SMJEROVI, PODRUČJA I PROSTORNI ODNOSI

JA ↔ DRUGI

Gestom se prostor između govornika i sugovornika prirodno dijeli na dva dijela. Važna komponenta za ovu konstelaciju jest iskustvo komuniciranja. Onaj s kim se komunicira uvijek je ispred - zamišljen, ako ne i u stvarnosti. Otklon ruke prema naprijed (prema prostoru drugoga), u visini grudi i s nadlanicom okrenutim prema sugovorniku tako može predočiti razna posebna značenja (koja obično preciznije doznačuje paralelni verbalni kanal). Slijede primjeri u kojima se vidi kako se različita posebna značenja svode na uvijek istu gestovnu "riječ": kritički odnos - "stranka demonstrira taj kritički <odnos prema> i vlastitoj prošlosti"; međudržavna suradnja - "važno je uspostaviti <dobru suradnju>"; promocija - "koalicija je u ovom trenutku vrlo sretan oblik <promoviranja> tih snaga"; inicijativa - "uostalom postoji čak <i inicijativa> našeg časopisa"; izdvajanje za zdravlje iz nacionalnog dohotka - "nije samo problem <u izdvajanju>"; davanje obećanja - "<da damo> makar obećanja". U sljedeća dva primjera u prostor drugoga upućuje se nešto drukčije - otvorenim i prema drugom ispruženim šakama koje kao da pružaju posudu te prodirući rukama u prednji prostor:

- 1.- Prvih, kaže se obično, prvih sto dana jedne vlade nju ODREĐUJE, <daje joj OBILJEŽJE (pruža otvorene šake, kao da pridržava široku posudu ili okrugli predmet)>...
- 2.- ...ali ne tako da se ljudi otpuštaju, nego tako da im se omogući da <prelaze (obje ruke pruža naprijed)> u konzaliting firme... Oba primjera sadrže jaku komponentu predodžbe kretanja, zbog čega bi ove geste mogle biti i u toj konstelaciji. Također neke geste iz drugih konstelacija imaju jaku komponentu ovog prostornog odnosa, primjerice geste otvaranja, širenja, iznošenja i izvrtanja (primjeri od br. 43 do br. 48).

Pokretom desne ruke prema sebi govornik prostor zajednice prevodi u svoj osobni prostor (gesta prethodi izgovaranju dijela teksta koji predočuje - javlja se kod riječi "prljavi", a obilježava "k nama"):

- 3.- ...dakle nećemo kod nas graditi na način koji bi omogućavao da se <prljavi kapaciteti>, da tako kažem prljave industrije naprosto sele k nama.

Vrijednosno je prostor između govornika i sugovornika podijeljen tako da govornikov prostor uvijek označuje pozitivne vrijednosti, a sugovornikov negativne:

- 4.- Kad je politika vlade loša, onda se kaže da je to <PARTIJSKA politiku (odmak desnom rukom prema naprijed)>...
- 5.- (Nakon upita da pojasni zbog čega je rekao da izbori nisu slobodni, govornik najprije ispravlja pitača i nastavlja) Opet ponavljam, znači rekao sam da nisu POTPUNO slobodni jer znači <neslobodni (odmak desnom rukom od sebe)> <potpuno slobodni (vraća ruku prema sebi)> mala je RAZLIKA.

- 6.- (govori predstavnik vladajuće stranke o drugoj stranci) ...**iako je to <manje stranka (desnom rukom prema sebi)> <a više pokret (odmak prema naprijed)>**... Posljednji primjer mogao bi se tumačiti i kao doslovna gesta, jer smjerovi koje govornik pokazuje odgovaraju i stvarnim prostornim odnosima - predstavnik stranke o kojoj govori je ispred njega.

ISPRED ↔ IZA

Odmicanje rukom od tijela prema naprijed u ovoj je konstelaciji predodžba nastavljanja, odvijanja i budućnosti kao kretanja prema nekoj točki u prostoru ispred govornika. Dok je u prethodnoj konstelaciji izvorišno područje iskustva komunikacija, ovdje je to (najvjerojatnije univerzalna) predodžba vremena - onoga koje nadolazi kao da je ispred i onoga koje je prošlo kao da je iza. Primjeri:

- 7.- ...**i carinski organi ih zadržavaju <posebnim pregledima i tako dalje (krugovi desnom šakom prema naprijed)>**...;
- 8.- **Na toj osnovi <sada stvaramo hrvatski demokratski blok (ponovljeno kruženje desnom šakom od sebe naprijed)>**...;
- 9.- **<Ili e intervenirati (govornik upada u izmjenu kratkih izričaja između voditelja i drugog sudionika i značenje predočuje kao niz ponovljenih kružnih ili valovitih pokreta šakom od sebe u prostor ispred sebe; smisao upadice je da će nadzorni odbori u izborima, ako to već nisu učinili, vjerojatno naknadno intervenirati)>**.

Evo sada i primjera pokazivanja iza govornikova tijela. U prvom primjeru značenje je "tamo i prije" (prošlo vrijeme obično zamišljamo kao da je iza nas), a u drugom primjeru znači "na sedmoj stranici u novinama", koju govornik doživljava kao nedopustivo daleko (i iza) od prvih stranica, gdje je očekivao vijest o velikom predizbornom skupu svoje stranke.

- 10.- ...**pa valjda ste <vidjeli da i na Petrovoj gori (desnu ruku odmiče udesno i palcem pokazuje iza sebe)> su neki izvoljevali...**
- 11.- (o skupu od četiri stotine tisuća ljudi) **dojučerašnje vaše glasilo obaviještava na <sedmoj stranici (pokazuje desnom rukom iza sebe)> <među zagrebačkim vijestima (vertikalnim pokretom ruke i prostorom između kažiprsta i palca predočuje novinski stupac)>, a na <prvoj stranici (mali odmak desnom rukom na plohi pred sobom ulijevo)> i <na drugoj stranici (mali odmak udesno)> obaviještava o skupu koji su održali vođe koalicije pred tri tisu e gledalaca...** U ovom primjeru ima manje doslovnosti (i zato više metaforičnosti), jer iskustvo prostornog odnosa u čitanju novina (prednje stranice lijevo ili gore, stražnje stranice desno ili dolje) govornik prevodi u odnos naprijed-iza, kojim se novine metaforiziraju kao predmet s prednjim i stražnjim dijelom, dakle s vlastitom orijentacijom, te kao predmet koji je u prostoru paralelan s govornikom, dakle - "licem" okrenut prema drugom. Ilustracija novinskog stupca, koji se verbalno ne spominje, doslovna je slika ili piktograf.

ISPRED-DOLJE ↔ USTRANU (USTRANU-GORE)

U ovoj se konstelaciji prostor dijeli na onaj neposredno ispred govornika i dolje, obično na plohi stola, koji se pokazuje ispruženim prstima jedne šake ili kažiprstom ili objema rukama simetrično, te na prostor sa strane (kod dešnjaka je to desno), koji se pokazuje odmakom šake ili podlaktice na podlozi ili u visini prsa. Varijanta (jača) je dizanje ruke prema gore-udesno. Tom oprekom predočuju se značenjski odnosi sada ↔ onda (prijašnje), ovdje ↔ tamo, ovo ↔ ono/druugo/drukčije. Primjerice, izgovarajući riječi "biti na tim opredjeljenjima", govornik postavlja desni dlan na podlogu pred sobom; izgovarajući "prvi krug izbora", govornik desnom rukom upire ispred, a uz riječi "drugi krug izbora" udesno; uz "i tako dalje" odmahuje udesno; "u jednoj ironičnoj interpretaciji" predočuje malim odmakom naprijed-udesno; "potencijalnih zagađivača" - odmak udesno; "kamen temeljac" - skupljenim prstima desne ruke upire dolje ispred sebe; "svugdje treba počti, ne samo ovdje kod nas" - najprije horizontalni pokret udesno (kao predodžba za "svugdje"), a zatim ruku primiče sebi; uz riječi "mi smo već raspravljali o..." postavlja desni dlan na plohu stola kao da kaže "ovdje-danas"; izgovarajući raniji broj članova partije, za koji i sam kaže da je "prenapuhan", govornik odmahuje desnom rukom gore-udesno. Iako bi se u tumačenju mogle pomiješati geste iz ove i prethodne konstelacije u slučaju kad se "kod nas" predočuje pokazivanjem dolje-ispred, čini se da se značenje "mi" predočuje pokretom prema svojim grudima, a značenje "ovdje" pokazivanjem dolje-ispred.

U ovu gestovnu konstelaciju spada gesta odmicanja (zamišljenog predmeta ili više njih) ustranu (desnom rukom udesno) - odrečna gesta, vrlo uobičajena i vjerojatno djelomice konvencionalizirana, tako da ima obilježja amblema, no koja zadržava prirodnu vezu između odmaka ustranu i značenja drugosti. Da bi se odredilo značenje odbacivanja, lišavanja, negiranja, odricanja, pridonosi i kvaliteta pokreta - odsječnost. I ova se gesta u korpusu pokazala višeznačnom. Njome su predočena sljedeća verbalno izražena značenja: negativne kvalifikacije, negiranje, odstranjivanje, konzumiranost (u značenju potrošenosti prava na otcjepljenje), skidanje (plakata), suvišnost, prestanak bivanja i odbijanje, razdioba (sad govorim o ovome, <ne o onome>). Jedna gestovna riječ za ovako različita značenja i u ovako različitim kontekstima predočuje njihovu zajedničku značenjsku osnovu.

PLOHE I MJESTA

Slojevitost, razinu predmeta o kojem govornik govori, stupnjevanje, točke u prostoru koje pokazuju odnose predmeta o kojima se govori kao prostorne odnose, govornik predočuje ne sasvim ispruženom rukom i dlanom prema dolje, ili na plohi stola za kojim sjedi ili u prostoru u visini grudi (okomito postavljena ploha ili trodimenzionalan prostor?). Mjesta mogu biti pokazana i kao plohe u prostoru - postavljanjem i premiještanjem dlanova na podlozi.

Razinu predočuju sljedeći primjeri:

- 12.- ...politika koja bi trebala <svima omogu iti (rukum pokazuje razinu u visini grudi)> minimum, barem minimum ljudskog života.
- 13.- I to još na <ve em stupnju razvoja (razina u visini glave)>.

U sljedećim primjerima klizeći nadlanicom po podlozi, govornik predočuje listu i argumente; nije jasno koliko su geste metaforične, a koliko doslovne, ako se predočuju kao pisani dokumenti:

- 14.- ...da iznese <opširnu listu (klizi po podlozi nadlanicom kod oštrice desnog dlana, od sebe prema naprijed-desno)> svojih želja.
- 15.- Tek kad financijski neovisne komisije <podastru svoje argumente (otvoreni dlanovi okrenuti prema gore šire se po podlozi od sredine svaki na svoju stranu)> bit emo na putu donošenja pravih zaključaka.

Mjesta u prostoru (označena kao dvije plohe, s dva horizontalno položena dlana ili kao točke na zamišljenoj plohi ispred govornika) u sljedećim primjerima predočuju nekakvu podjelu ili diobu, točke u vremenu i komparaciju:

- 16.- Bit e dvojako, bit e <državno i privatno (dlanom desne ruke predočuje dvije vrste školstva kao dvije plohe na stolu)>.
- 17.- ...ne do dvadeset četvrtog <OVOG mjeseca, nego PROŠLOG mjeseca (kažiprstom desne ruke ubada u prostor pred sobom i označuje "ovog" i "prošlog" kao dvije točke u prostoru pred sobom)>...
- 18.- Tri pojma su tu bitna - reizbornost, kompetentnost i konkurentnost, <ve a nego do sada (naglašeni slogovi ve i sa popraćeni su blagim udarima na dva mjesta u prostoru, šakom ne sasvim ispruženom, poluotvorenom prema naprijed, što je nejasna gesta između geste krova, koju ću opisati poslije, geste razine i znaka upozorenja ili zaustavljanja)> što se tiče izvršnog upravnog aparata.
- 19.- ...i zato sam htio naglasiti da on <takvim načinom (desni dlan položen na stol)> <prelazi uobičajenu mjeru vođe (lijevim dlanom predočuje drugu plohu uz prethodnu)> <i prelazi (odmak desnom rukom udesno)> u jednu oblast u kojoj to ve prestaje biti vođenje, a <dolazi do (dlan postavlja na stol)> ignoriranja javnosti.

U sljedećem primjeru slabašno zakretanje rukom lijevo-desno moglo bi se tumačiti i kao figura skromnosti (ako ide uz "i znadem nešto o") i kao predočena mjesta dvaju predmeta - federacije i konfederacije, što je s obzirom na nastavak vjerojatnije. U prvom bismo slučaju to prepoznali kao kolebanje i znak (figurativne) nesigurnosti, a u drugom slučaju kao oznake mjesta. U sljedećoj rečenici kad oblik kupole pokazan šakom premiješta s jednog mjesta na drugo, predočuje dva mjesta za federaciju i konfederaciju, ali ne i verbalnu metaforu za taj sadržaj (ping-pong):

- 20.- Pa i pravnik sam po obrazovanju <i znadem nešto (mali pokret oštricom postavljenog desnog dlana lijevo-desno)> o pojmovnom određenju i federacije i konfederacije. <U tom ping-pongu između federacije i konfederacije trenutno je previše stranačkih i ideoloških magla (od početka rečenice drži ruku ispruženu pred sobom, šaka pokazuje krov i riječi "federacije i konfederacije" taktira blagim udarima i premiješta je na drugoj riječi)>...

2. KRETANJE

Elemente kretanja uočili smo u već opisanim gestama, u primjerima odmicanja rukom u prostor ispred i sa strane (konstelacije ja-drugi i dolje-ustranu). Ovdje izdvajam geste za koje mislim da je pokret važna komponenta za predočbu sadržaja. Geste kretanja koje sam našao u ovom korpusu svrstavam u skupine koje nazivam prema temeljnom smislu koji gesta predočuje: obuhvaćanje i punina, nastavljanje ili nizanje (izvođenje, posljedičnost), povezivanje, kolebanje i obrat. Zajednička im je kretnja kojom se povezuju zamišljene točke u prostoru ispred govornika.

OBUHVAĆANJE I PUNINA

Geste obuhvaćanja i punine imaju vrlo sličan (ili jednak) znak - povlačenje ispružene šake (s dlanom nadolje) ili samo kažiprsta, s lijeva na desno. Iako je značenje punine blisko značenju obuhvatnosti, gesta obuhvaćanja bi mogla imati drugu predočbu u osnovi nego gesta punine: kod prve se možda radi o iscrtavanju dijela sfere, kao uobičajene predočbe cjelovitosti, a kod druge o predočivanju vrskom pune posude. Gesta obuhvatnosti također bi mogla pripadati konstelaciji **sfernih oblika**, a gesta punine, barem po svom smislu, konstelaciji **posuda**. Horizontalni pokret desnom šakom udesno pojavljuje se uz verbalno izražena značenja "zajednički", "svugdje", "sve", "punu". Navodim samo jedan primjer, s varijantom ove geste:

- 21.- ...u svim školama <diljem Hrvatske (desnim kažiprstom iznad podloge udesno)>.

NASTAVLJANJE

Horizontalnim pokretom (po zamišljenoj plohi) desnom rukom udesno u sljedećim se primjerima predočuju konstrukcija, zatim niz i posljedičnost. U prvom primjeru iz ove skupine gesta je slična odrečnoj, ali je pokret polagan i kontroliran, a dlan je jače ulubljen, što su kvalitete pokreta koje ne sugeriraju odricanje, nego nastavljanje:

- 22.- Prema tome, ne bi se moglo praviti <konstrukciju> na osnovi toga o dvojnog suverenitetu.
- 23.- ...ili <o nizu skupova (horizontalni pokret desnom rukom udesno)> gdje je prisustvovalo...
- 24.- ...jasno je da je <jedna od posljedica (desnu šaku sa skupljenim prstima uperenim uljevo povlači od sredine udesno, blagim udarnim pokretima označava niz točaka na tom putu i ujedno kao da povlači nit koja spaja te točke)> toga ponajprije...

POVEZIVANJE

Vežu gesta pokazuje jedostrukim ili višestrukim povezivanjem dviju točaka u prostoru. Značenje "i mi sudionici ove rasprave" predočeno je dvostrukim odmakom (od sebe prema drugima) šake s dlanom okrenutim prema govorniku. Zanimljivo je da govornik razlikuje ovo "mi" - zajedništvo s političkim neistomišljenicima u raspravi - od "mi" svoje zajednice. Isti govornik u drugoj prilici, naime, značenje "mi" u smislu "kod nas" predočuje pokretom ruke prema sebi (vidi također primjer br. 6).

KOLEBANJE

Dok se povezivanje izvodi ponovljenim pokretima u smjeru ja-drugi, pomaci lijevo-desno predočuju neodlučnost, nesigurnost te pokušaj. To ćemo pokazati u sljedećim primjerima, gdje se gesta slaže s riječju "svejedno", koja slijedi nakon što su objašnjene mogućnosti i zatim sa smislom koji bismo mogli parafrazirati kao "pokušaj traženja finih razlika ili nijansi":

25.- Osim druga Račana, koji je dotakao pitanje <političkih autonomija ili teritorijalnih autonomija (obje ruke pomiče lijevo-desno)> svejedno, mislim da je u pitanju...

26.- ...ja vas u ime gledalaca molim da <te NIJANSE u (objema rukama paralelno postavljenim ispred sebe, s dlanovima nadolje, ali i s gornjim dijelom tijela, kreće lijevo-desno)> odgovaranju na ovo pitanje - Hrvatske u Jugoslaviji, Hrvatske i njeno političko ustrojstvo i nacionalni odnosi, <da probate na i (ponavlja prethodnu gestu, nešto slabije)> <tu FINU, ja bih rekao za sada razliku (trlja palac o kažiprst i druge prste u objema šakama)> da je naglasite. Ponavljanje kolebajuće geste ovdje povezuje značenje "nijanse" i "finu razliku" te ima ulogu kohezivne geste.

U sljedećem primjeru blago sinkronizirano pomicanje paralelno postavljenih šaka, kao da se pokreću po površini kugle lijevo-desno, moglo bi ići i uz "neodmjereno" i uz "remetilo", no vjerojatno predočuju govornikov komentar onoga što drugi govore o njegovoj stranci (verbalizirano bi to otprilike bilo - "neće biti baš tako"):

27.- ...onda je to prouzrokovano upravo (...) tom izjavom o stranci opasnih namjera, a s druge strane iz redova policije o <totalitarizmu> i tako dalje, što je isto tako, mislim, neodmjereno i malo remetilo jednu normalniju konkurenciju.

U sljedećem je primjeru teško pridružiti gestu jednom od dijelova iskaza - odnosi li se gesta kolebanja na "pitanje" (kao problem) ili na "testirati", te odnosi li se gesta iznošenja na "testirati" ili na "vlastite poglede"? Zato je to ujedno dobar primjer globalnosti geste, jer ovdje gestom pokazano kolebanje i iznošenje predočuju smisao cijelog iskaza:

28.- ... a bit e govora i u <toku emisije o mnogim pitanjima, gdje emo testirati (oko šest titraja desnom rukom lijevo desno, završno s gestom izlaganja kod "testirati")> vlastite poglede u odnosu na te probleme.

OBRAT ILI POVRATNOST

Gesta obrata je prirodna slika preokreta - zaokretom šake u zapešću, kad predočuje zamjenu mjesta gornje i donje točke, pokazane kažiprstom i palcem. Značenje obrata predočuje se i obrnutim smjerom kretanja ruke (šake, kažiprsta) - lijeve nadesno ili desne nalijevo. Pomak desnom rukom ulijevo u ovom se korpusu javlja uz sljedeće verbalno izražene smislove: ...ali ići ću <obrnutim> redom; ...zašto je SKH SDP upravo <u sukobu> bila s takvom partijom; ...ali obično nas se <vraća na nekakvu prošlost>; ...u nekim pitanjima <i loše> stavove;

...takve <centralističke> tendencije; najviše je pažnje posvećeno privredi, <pred> pitanja suvereniteta Hrvatske; ...razne vrste uštede mogu se ostvariti <prodajom (brz pokret desnog kažiprsta ulijevo)>.... Obrat je, dakle, u temelju posebnijih značenja, kao što su sukobljavanje, vraćanje u prošlost (obratni smjer), loše u kontrastu prema dobrom, te nešto drugo - pokraj, osim, po strani, što je ostavljeno za sada, ali nije odbačeno (jer bi inače bilo predočeno odričnom gestom - pokretom desne ruke udesno). Manje je jasan motiv predočivanja prodaje (prijenos, promjena vlasništva?) gestom obrata.

Kretanje može biti predočeno tako da se prevede u neki drugi smjer ili prostornu plohu, točnije - u prostor s drugim središtem. Tako se u sljedećem primjeru verbalizirano "dolaženje" predočuje gestom udaljavanja od sebe - možda zato što se gestom predočuje u prvom redu valovitost kretanja, ali vjerojatnije zato što je smjer odmaka u vezi s vrijednosnom orijentacijom, spomenutom u konstelaciji ja-drugi (prema meni pozitivno, od mene negativno). Govornik ima negativan stav prema zahtjevima da se preuredi Jugoslavija, pa mu vrijednosna orijentacija obrće smjer - objektivni se prostor prevodi u subjektivni:

29.- Na kojem talasu <su oni dolazili (lučni odmak u prostor ispred sebe, prema drugome)>, sa kojim ambicijama preuređenja Jugoslavije (ponavlja prethodnu gestu)> su oni dolazili.

3. PREDMETNOST PREDOČENA OGRAĐENIM PROSTOROM: PREGRADA (PREPREKA), PARALELNE OGRADE, SFERNI OBLIK, KROV, KAVEZ, POSUDA, SIPKA MATERIJ

Ograđivanje prostora može se podijeliti u dvije skupine - predočivanje prepreke i predočivanje predmetnosti onoga o čemu se govori kao da to govornik drži ili dotiče u prostoru neposredno ispred sebe. Pregrada (prepreka) postavlja se nadlanicom okrenutim prema sugovorniku i ispred, na stvarnu ili zamišljenu plohu:

30.- <Mi stojimo tu međutim pred (pregrada u visini prsa)> novom potrebom razvojnog ciklusa...

Predmetnost se predočuje i kao ograđeni prostor, zapravo kao šupljina - ograđivanjem prostora između paralelno postavljenih dlanova obično u širini ramena (PARALELNA OGRADA), ograđivanjem malog prostora između kažiprsta i palca (obično desne) ruke, gestom jedne ruke kojom se naliježe na gornji dio zamišljenog predmeta (KROV), gestom koja predočuje podržavanje predmeta odozdo ili sam oblik ulubljenog dlana predočuje posudu (POSUDA), kad dvije šake s raširenim i s vrhovima spojenim prstima tvore oblik sličan okruglom kavezu (KAVEZ). Granice između navedenih predodžbi predmetnosti s jedne strane i predočivanja sfernog oblika s druge strane, nisu jasne. Posuda, krov i kavez redovito su sfernog oblika, a paralelna ograda također čuva naznake sfernosti, jer okomito postavljeni dlanovi obično nisu sasvim izravnani. Paralelna ograda osim toga lako može biti na prijelazu u gestu posude ili gestu sfernog oblika predočenog s dvije ruke. Sferni je oblik jedini koji se predočuje u ovom korpusu i, pretpostavljam, jedini mogući metaforični oblik. Najava ili još više iscertavanje nekog drugog oblika upućivao bi na to da se gestu prepozna kao doslovno iscertavanje kontura konkretnog predmeta, dakle kao piktografsku gestu. Sferni

oblici predočuju, uz zaokruženost, cjelovitost, puninu i okupljenost (zajedništvo), još i jak pozitivan stav, odnosno pozitivnu vrijednost koja uobičajeno ide uz ta značenja. U nekim slučajevima gesta koja predočuje sfernu predmetnost pomiješana je sa signaliziranjem važnosti i/ili veličine onoga o čemu se govori. Tada je predočena posuda redovno šira (ako se gesta izvodi s dvije ruke) ili je, ako je predočena s jednom rukom, podignuta do visine glave, s prstima napetije raširenim te nagnuta prema govorniku, ponekad pojačana i treskanjem cijele ruke. Iako ima važnu komponentu pokretanja, u ovu konstelaciju gestovnih predodžbi čini mi se da prirodno ulazi gesta koja pokazuje da se otvara prethodno zagrađen prostor, koja predočuje širenje i izlaganje ili izvrtanje unutrašnjosti prema van. To se postiže razmicanjem prstiju supstavljenih šaka ili cijelih šaka te simetričnim pokretom izlaganja prethodno skrivenih dlanova obiju ruku. Budući da nema naznaku sfernosti, od prethodnih se predodžbi razlikuje gesta koja predočuje opipavanje sipke materije i znači finoću (vidi primjer br. 26). U korpusu sam našao sljedeće načine predočivanja apstrakcija kao predmeta:

- 31.- ...budu i da mnoge stvari iz <tog problema (ograden prostor između kažiprsta i palca podignute desne ruke)> duboko zadiru u državnopravne odnose.
- 32.- I ja <koristim ovu priliku (paralelna ograda)>, premda to nije bilo uobičajeno u vašim emisijama...
- 33.- Međutim, mi krećemo od <detektiranja ključnih problema (desnom rukom čini krov)>...
- 34.- ...da <idemo dalje ili želite još (vrlo otvorena posuda)> nešto na tu temu reći, autonomija?
- 35.- ...ali mislimo da naš razum u izna <u naš program je unesen (objema šakama predočuje posudu)> i da ga se iz našeg programa razabire.
- 36.- Bilo je previše inače <u ovom predizbornom vremenu (simetrično s obje ruke ocrta pred sobom sferu)> paušalnih i neprovjerenih izjava i ocjena...
- 37.- Jasno je da je osnovni problem, kad je riječ o <gospodarskoj sferi (opisuje sferni oblik desnom šakom)>, neefikasna ekonomija...
- 38.- ...i zato liberalni program i polazi od toga da zapravo neprekidno ima pred sobom <cjelovitog čovjeka (gestom je predočena kugla ili sferna posuda koja se širi)> i ono ono što njega kao cjelovito bi e čini cjelovitim...
- 39.- Taj <zajednički sabor (za vrijeme stanke oklijevanja izvodi sferni pokret desnom rukom)> bi se sastajao svake dvije godine...
- 40.- Mi smo već raspravljali o materijalnim pretpostavkama za oživljavanje kompletnog <duhovnog obzorja (s obje šake predočuje širenje kugle)>, prema tome i školstva i znanosti i kulture...

41.- ...da, eto, zbog u ovoj emisiji ve spomenutog neobičnog oblika Hrvatske na zemljopisnoj karti mnogi, ili neki misle da bi taj oblik trebao biti <upotpunjen (desnom rukom polukružnim pokretom sa strane predočuje zaokruživanje)> (...) tako da se promijene granice Hrvatske...

42.- ...(povjeravati odluke) koje se tiču sudbine <čitavog stanovništva (gesta obuhvaćanja - horizontalni pokret desnom rukom)> samo <maloj grupici stručnjaka (priključuje kažiprst i palac desne ruke)>. Uočljiv je dijagramski element u predočivanju veličine predmeta veličinom zagrađenog prostora.

Primjeri koji slijede možda jasnije nego prethodni pokazuju da je predmetnost predočena praznim (ogradenim) prostorom (šupljinom), a ujedno imaju jaku komponentu kretanja, po čemu mogu biti djelomice i u toj konstelaciji:

43.- ...koji upravo u ovoj situaciji <otvaranja političkog pluralizma (razmiče ograde paralelno postavljenim šakama)> nažalost prvenstveno i dolaze do izražaja.

44.- Što se tiče, ovaj, moje stranke, moja stranka je dovoljno demokratski ustrojena da <u njoj ima prostora (prostor o kojem govori predočuje kao dva uzastopna širenja kugle)> i za političke razlike...

45.- Koalicija je vrlo sretan oblik promoviranja tih snaga, kao i <prostora u kom se one skupljaju (predočuje širenje sfernog prostora)>.

46.- Obično se moju stranku pokušava, kad se o njoj govori kritički, diskvalificirati sa prošlosti, ponekad umjesto kritike naših ideja danas, naše prakse danas, prema čemu smo <OTVORENI (razmiče u stranu šake s dlanovima okrenutim dolje)> jer ima zašto da se prema tome bude kritičan...

47.- ... a da oni koji e nalaziti stimulacije i u kamatama u štednji mo i <otvarati prostor (simetrično objema šakama čini pokret izvrtanja)> za novo poduzetništvo i to je ta ta <transformacija (gesta kao i prethodna)> koja e se dešavati unutar jugoslavenske privrede.

48.- ...mislim da je u <pitanju i signira (uz obje riječi gesta iznošenja ili izvrtanja unutrašnjosti, simetrično s obje ruke prema naprijed)> jedno pitanje zapravo odnosa Srba i Hrvata u Hrvatskoj...

Navodim i nekoliko primjera koji potvrđuju da je gesta često amalgam više vrsta gestovnih znakova (primjerice udarne i slikovne geste ili metaforičke i dijagramske geste), da su u jednoj gesti često spojene dvije konstelacije te da ponekad niz nejasno razgraničenih gesti (gestovnih jedinica) tvori nešto poput jednostavne gestovne sintakse (paratakse).

49.- Dobro, dat u vam riječ. Dakle ne želite <o ovome, da li želite... (zagrađuje prostor između dviju paralelno ispruženih šaka; verbalno ne završava, jer ga prekida jedan od sudionika, ali zagrađen prostor premiješta udesno, što znači da je u pripremi bio verbalni nastavak "želite li o nečem drugom?")>.

- 50.- ...i činjenica da <između Hrvatske i Bosne (desnom rukom označava dva bliska mjesta na plohi)> postoji granica bit e jednako važna kao činjenica recimo da <između Francuske i Njemačke (desnom rukom otvoreni pokret udesno gore, gdje označuje mjesta za Francusku i Njemačku)> postoji granica, a znamo da su te zemlje <u Evropskoj zajednici (prethodna se gesta nastavlja u gestu posude ispred - blago ulegnut desni dlan okrenut prema gore)>. Dijagramski je element u gesti smještaj Hrvatske i Bosne u prostor dolje na plohi (ovdje), a Francuske i Njemačke u prostoru gore-desno (tamo).
- 51.- Mora postojati <državna komisija za to, mora biti i komisija koja e braniti interese elektroprivrede (dvije komisije, kao dva entiteta na dva mjesta na stolu, označene su pomicanjem desne ruke s jednog mjesta u prostoru na drugo mjesto; entiteti su unutar desne šake oblikovane kao kavez, s vrhovima prstiju na stolu)>, i moraju biti <stručnjaci koje su građani izabrali da im o tome podastru račun (treći element, za govornika očito najvažniji, nije više predodčen kao predmet, nego govornik na njega upozorava okomito ispruženim kažiprstom)>.
- 52.- <Pustimo sad malo ove globalne probleme uprave (rukama ispred sebe prikazuje širenje kugle)>, <mislim da ono što tišti građane je (objema rukama upire ispred sebe dolje)>...Predodčeni su: dva mjesta (za globalno i za konkretno), vrijednosti (globalno je u prostoru ispred, a konkretno neposredno uz govornika dolje, na plohi) i ilustracija globalnog sfernim oblikom, a konkretnog točkom.

U sljedećem primjeru sve geste kreću iz polaznog položaja adaptivne geste ili samodoticajne geste: govornik u desnoj ruci stalno drži olovku, a lijevom rukom pridržava drugi kraj olovke i povremeno njome otvara taj položaj pomičući je ulijevo i gestikulirajući; desna ruka također gestikulira, ali uvijek držeći olovku:

- 53.- U tom smislu imamo veoma gorka iskustva, osobito na području Istre, koja je pomanjkanjem jedne dosljedne hrvatske politike <govorim čak u GEOGRAFSKOM smislu, ne toliko u nacionalnom, ALI i u nacionalnom> → lijevom rukom u visini glave i prema voditelju, kojem se obraća, čini amalgam široke posude i geste važnosti (šaka je otvorena spram govornika); ovim oblikom označava mjesta - "u nacionalnom" prema sebi, ujedno i zatvarajući šaku te "ali i u nacionalnom" od sebe, ponovno otvarajući oblik posude i važnosti; posljednji pokret sadrži i udar, koji obilježava slog "ali" - isticanje koje signalizira predomišljanje ili domišljanje, to jest "obilježen izbor" (kako ga tumače Dray & McNeill 1991)
- dovedena da <na svoj> način → gesta otvaranja, šireći simetrično postavljene šake ispred sebe (više lijeve) govornik vjerojatno najavljuje novu misaonu cjelinu; iako ima nekih sličnosti s udarnom gestom, vjerojatno je ideograf
- do toga da je <da je tamo da su tamo NIZ> → otvaranje i naznaka niza malim horizontalnim pokretom
- nastali niz problema <upravo> → otvaranje polaznog položaja

zbog toga <što S JEDNE strane> → pokret olovkom, koju drži u desnoj ruci, prema sebi - kataforički znak koji čini cjelinu sa sljedećim anaforičkim znakom koji prati riječi "a s druge strane" i koji prema tome obilježava strukturu teksta (kohezivna gesta)

<NIJE> → olovkom u desnoj ruci izvodi udar u visini grudi bilo takve politike, što su, što je u Hrvatskoj prevladavalo mišljenje kod nekih vode ih ljudi <da je za socijalizam SVEJEDNO ho e li Istra> → široko otvara posudu predočenu objema rukama - upitnost i čuđenje; tom gestom izvodi udar na istaknutoj riječi; iznenadno lijevom rukom zatvara oblik i povlači ruku prema sebi uz riječ "Istra"

pripadati <Sloveniji, Hrvatskoj ili nekom drugome> → tri nabrojana elementa, gestom koja je između paralelne ograde i posude, u visini grudi predočuje kao tri točke u prostoru - lijevo, desno i nešto širim položajem u sredini i prema naprijed; element udarne geste prisutan je utoliko što su prostorne točke označene simultano s izgovaranjem naglašenih slogova slo, hr i dru

<a s druge strane> → pruža ruke naprijed, što je obratno od prethodnog kataforičkog dijela ove geste uz riječi "s jedne strane"

<nisu se opet uočavali POSEBNI, POSEBNOSTI> → objema rukama otvorenih dlanova upire ispred sebe - gesta sadrži i element otvorene posude i pokazivanje ograđenog prostora koji predočuje značenje "posebno", a pojačana je treskanjem

te Istre, <znači> → otvaranje, kao signal nove smislene cjeline i zaključka

<uzimam taj primjer kao najaktualniji> → primjer predočuje objema rukama kao kuglu ili posudu, a gestu pojačava treskanjem

<a takvih bi se moglo navesti i na drugim područjima> → nastavak prethodne geste, s time što posudu nekoliko puta širi pomičući ruke svaku na svoju stranu.

NEKA ZAPAŽANJA O GESTOVNOJ METAFORI I NJEZINU ODNOSU PREMA VERBALNOJ METAFORI

Određen stupanj nedoslovnosti mora se priznati svim slikovnim gestama kad odnose koje predočuju (čak i kad su među konkretnim predmetima) prevode u smanjen i zakrivljen prostor s govornikom kao izvorom i središtem. Pokretima svojih ruku govornik preoblikuje i preoznačuje prostor ispred sebe ili prostor između njega i drugoga (drugih), ali uvijek čuva usredištenost toga prostora. Usredištenost se najbolje očituje kad gestovni smjerovi prate govornikove vrijednosti ili stavove. Tako su u smjeru govornika i u užem govornikovu prostoru, neposredno ispred njega značenja "mi", "sada", "ovdje", "konkretno", "aktualno", "temeljno", "posebno", "snažno" te, naravno, pozitivne vrijednosti uopće. Moguć je obrat smjera pod utjecajem vrijednosne orijentacije u konstelaciji ja-drugi (primjer br. 29), ali se prostorni odnosi obrću i bez utjecaja vrijednosne orijentacije (primjer br. 11).

Budući da se metafora obično određuje prema metonimiji, treba reći da je u ovom korpusu bilo teško uočiti metonimijski gestovni trop, osim ako u predočivanju sipke materije gestom finoće te u gestama kojima kao da se predočuje

držanje sfernih oblika ili posuda ne prepoznamo i metonimijski elemenat. Zanimljivo je također da je doslovna slikovna gesta (piktograf) vrlo rijetka u usporedbi s metaforičkom gestom u širem smislu.

Pretpostavka je ovog istraživanja da bi iskustveno porijeklo metafore (to jest njezina pripadnost nekom iskustvenom području, odnosno metaforičkoj konstelaciji) moglo imati neke veze s retoričko-stilističkom procjenom metaforičkog izraza, s obavijesnim statusom u poruci te sa stupnjem govornikove svijesti o figurativnosti. Pokazalo se da je po izvorišnim područjima moguće svrstavati i verbalne i gestovne metafore te da ta dva kanala u tom pogledu pokazuju neke razlike i sličnosti. U istom su se korpusu pojavile verbalne metafore iz istih iskustvenih područja kao i gestovne, ali također iz iskustvenih područja koja gesta nije evocirala: iskustvo prirodnih pojava i okoliša uopće, u ovom korpusu - iskustvo vode (i eventualno, iskustvo klime); iskustvo života uopće; iskustvo vlastite percepcije, posebno vizualne; iskustvo ljudskog izraza; iskustvo raznih ljudskih (društvenih) djelatnosti, ustanova i proizvoda (gradnja, zdravstvo, mehanika, prehrana, odijevanje, zemljoradnja, borba i ratovanje, gospodarstvo, sport, putovanje, razne vrste prometa, kazalište, glazba, religija i folklor, pravo, pošta, komunalne djelatnosti).

Gestovni je "rječnik" ograničen i zato nužno višeznačan i neodređen. Morrel-Samuels & Krauss (1992) misle da je to razlog što slikovna gesta često prethodi izgovaranju odnosnog teksta, a ne činjenica da gesta nije posredovana jezičnom organizacijom (kako misli McNeill). Posebna značenja, o kojima možemo zaključivati na temelju verbalnog kanala, u gestovnom se kanalu svode na mali broj gestovnih znakova. To znači da precizno tumačenje gestovnog znaka znatno ovisi o poznavanju sloja poruke koja teče verbalnim kanalom te o kontekstu. Gestovni izraz ne može uspostaviti tako izoštrene odnose dvaju predmeta i njihovih područja kao što to može verbalni izraz, što potvrđuje činjenicu da gesta ne može uputiti na neko uže područje iskustva, primjerice na područja ljudskih djelatnosti, društvenih ustanova i proizvoda. Budući da predmetnost gestom može biti samo naznačena, od nje se ne može očekivati "strukturna metafora" (kako ih zovu Lakoff & Johnson) i zalaženje u posebna (uža) područja iskustva. Doseg je geste da apstrakciju predoči kao predmetnost i da je smjesti u prostor konkretnog komunikacijskog događaja. Konstelacije verbalnih metafora imaju mogućnost većeg iskorištavanja izvorišnog područja, što znači da može imati više metafora u jednoj konstelaciji, ali također da se iz vrlo uobičajenog područja može stvoriti vrlo neobična (i jaka) figura. No gestovna konstelacija ne postoji kao konstelacija u smislu u kojem postoje konstelacije verbalnih metafora, to jest kao mnoštvo mogućnosti pozivanja na različite dijelove ili aspekte određenog iskustvenog područja. Gestovna konstelacija postoji kao mali broj uobičajenih gestovnih "riječi" s mogućnostima varijacija. Važno je obilježje nekih gestovnih konstelacija da su temeljene na pretekama (ja-drugi, dolje-ustranu, ispred-iza) te da time omogućuju i izražavanje kontrasta. To pokazuje da se neka obilježja jezičnosti, koja se smatraju ključnima, mogu naći i izvan uobičajeno poimanog jezičnog izraza.

Nejasnost gestovnog znaka došla je do izražaja u teškoćama pri svrstavanju geste prema izvorišnim iskustvenim područjima u konstelacije. Iako se mnoge geste izvode pokretanjem, samo sam neke svrstao u konstelaciju u kojoj se predočuje baš kretanje. Geste odrečnosti, geste koje predočuju odlazak u područje

drugoga te geste koje predočuju širenje, otvaranje, iznošenje i izvrtanje mogle bi biti i u konstelaciji kretanje, a gesta koja povezuje "ja" sa "drugi" u nehomogeno "mi" mogla bi također biti u konstelaciji ja-drugi. Geste koje predočuju obuhvatnost (cjelovitost, zajedništvo, totalnost) i puninu ocrtavaju sfernost, ali im je kretanja važan element. Općenito značenje drugosti čini se da može imati dvije gestovne predodžbe - kad još znači i odricanje (odmicanje zamišljenog drugog ustranu) i kad ne znači odricanje, nego čuvanje postrani (u ovom korpusu lijevom rukom ulijevo, što sam inače tumačio kao gestu obrata). Odmak rukom naprijed u jednoj konstelaciji upućuje na drugog, a u drugoj konstelaciji predočuje nastavljanje i budućnost. Značenje "tamo" i "prije" moguće je predočiti upućivanjem u prostor iza govornika ili ustranu-gore, no čini se da je u prostoru sa strane predočena ipak prostorna udaljenost (tamo), a u prostoru iza vremenska udaljenost (prije).

Svrstavanje verbalnih metaforičkih izraza u izvorišna područja, odnosno u metaforičke konstelacije pokazalo je da postoji nešto kao metaforički slojevi jezika. Iz područja iskustva prostor-vremena uopće, vlastita tijela u prostoru, predmetnosti kao ograničenosti dijela prostora (posuda), prirodnog okoliša i života, percepcije i ljudskog izraza pojavljuju se metafore koje više i ne razaznajemo kao takve, jer su ustanovljene kao teško zamjenjivi ili nezamjenjivi jezični izrazi, riječi ili fraze. To je i najveći dio metafora uopće i u ovom korpusu. Vjerojatno su to univerzalno ljudske predodžbe koje ne poznaju granice pojedinih jezika. Veći dio ovih izvorišnih područja zajednički je verbalnoj i gestovnoj metafori. To zajedništvo s gestovnim, njesvesnim izrazom, dokazuje ukorijenjenost tih metafora u jeziku (i jezika u metaforiziranju). Budući da govornik nije svjestan metaforičnosti takvih izraza te da se prema njima odnosi kao prema ostalim jezičnim izrazima, ovu sam skupinu verbalnih metafora nazvao latentnima. Osim ovog, najšireg metaforičnog sloja jezika, s najširim i najtemeljnijim područjima iskustva, pretpostavio sam i postojanje užeg metaforičnog kruga, koji proizlazi iz raslojenosti jednog jezika (u sociolingvističkom smislu). Na temelju praćenja političke komunikacije u dužem razdoblju, činilo mi se da se može izlučiti jedan karakterističan metaforički sloj - žargonski (Ivas 1988). Ne isključujem mogućnost da i gestovna metafora može imati svoj žargonski sloj, ali u ovom korpusu nisam našao geste koje bi se mogle prepoznati kao geste političkog govora, ili još uže, kao geste koje se pojavljuju uz određena tematska područja. Opisane geste tipične su, međutim, za razgovorne retoričke žanrove - debate, okrugle stolove, razgovore u studiju i sl.

Gesta nekad sama predočuje predmet govora, a nekad se predodžba iz istog iskustvenog područja pojavi u oba kanala, verbalnom i gestovnom, što je vrsta paralelizma (promatramo li poruku kao sastavljenu od slojeva više simultanih kanala) ili metaforičnog pleonazma (promatramo li višekanalnu govornu poruku kao cjelovit izraz jedne jedinice misli). Primjeri s metaforom u verbalnom i neverbalnom kanalu jesu br. 30, 34, 37, 43 - 47. U primjerima br. 32, 33, 34, 36, 39 i 49 postoji samo gestovna predodžba, u tekstu nema traga metaforičnog značenja. Nisam uočio nekonzistentnost između dviju gestovnih metafora koje se u istom kontekstu odnose na isti predmet - zato što se jedan predmet u jednoj smisljenoj jedinici može metaforizirati samo jednom gestom. No nekonzistentnost ponekad postoji u verbalnom izrazu metafore, a pojavi se također između gestovnog i verbalnog izraza, kad je verbalna metafora latentna, to jest kad je govornik nije svjestan kao metafore i ne vizualizira njezino značenje. Takav je primjer kad

govornik uz riječi "demokratski proces" pokazuje posudu ili paralelnu ogradu - procesualnost predočuje kao statičnu i ograđenu materijalnost. I kad nije praćena udarnom (prozodijskom) komponentom, slikovna je gesta pokret i zato ističe dio teksta s kojim čini smisaonu cjelinu.

Gestovna metafora evocira područja iskustva koja se mogu prepoznati u latentnim (nefigurativnim) verbalnim metaforama. Čini se, međutim, da za retoričko-stilističku procjenu gestovnih metafora prema izvorišnim iskustvenim područjima ne vrijede ista mjerila kao za procjenu verbalnih metafora. Verbalne latentne metafore, koje čuvaju tragove davnih predočbi iz najšireg iskustva vlastita tijela u prostoru (kao u izrazima "uputiti pitanje", "vrijeme je isteklo", "ispuniti zadatak", "iznijeti misao") upotrebljavane su obično automatski, bez vizualizacije. Lakoff & Johnson (1980) smatraju da to nije dovoljan razlog da ih se smatra "mrtvim metaforama". One su žive onoliko koliko utječu na konceptualizaciju, iako toga utjecaja nismo svjesni. No za njih ne vrijedi pretpostavka da nastaju tijekom miješanja izvornog slikovnog značenja i jezičnih oblika s pomoću kojih se početni smisao raščlanjuje u niz; one već jesu u jeziku. Jezikom su također određena i uobičajena iskustvena područja kao izvorišta metaforizacije. Da govornik nije svjestan metaforičnosti takvih izraza i da ih ne vizualizira, potvrđuju nekonzistentne metafore za isti predmet u istom kontekstu ("temeljiti iskorak", "pun pogodak" te već spomenuta neslaganja između verbalne i gestovne metafore). Gestovna predočba, čak i ona iz najopćenitijeg i najšireg iskustvenog područja, indeks je govornikova vizualiziranja sadržaja govora. Moguće je da gestovna metafora i latentna verbalna metafora ne dijele isti izvor u procesu nastajanja govorne poruke. Iako se gestu smatra nesvjesnim znakom, pojava metafore u gestovnom kanalu upućuje na nešto viši stupanj govornikove svijesti o sadržaju, što ostavlja bolji govornički dojam. Suštinska je razlika između koverbalne (slikovne i udarne) i adaptivne geste. Slikovna, posebno metaforična gesta isključuje adaptivnu (nervoznu, sadržajno nefunkcionalnu) gestu, to jest pokret ruku stavlja u funkciju boljeg komuniciranja. Iako je gestovna metafora uvijek "stara" - gestom govornici ne uspostavljaju nove i neobične odnose među predmetima raznih iskustvenih područja - ona je diskurzivna i retorična. Na to obilježje slikovne geste upućuju i okolnosti njezina pojavljivanja u korpusu - ne tijekom monološkog uvoda i predstavljanja stranačkog programa (obično govorenje uz bilješke ili čak čitanje), nego u razgovoru između sudionika (posebno kod suprotstavljanja) te, uopće više pri kraju emisije, kad se sudionici oslobadaju. Osim što opredmećivanjem (vizualizacijom, predočivanjem) svojih misli govornik sebi olakšava formulaciju, sugovorniku pomaže prijem i zapamćivanje sadržaja poruke. Time povećava mogućnost uspjeha svoga govorničkog nastupa.

REFERENCIJE

- Blek (Black), M.** (1986/1955). *Metafora; Još o metafori*. U: *Metafora i figure značenja*, Beograd: Prosveta.
- Dray, L. & McNeill, D.** (1990). *Gestures during discourse: the contextual structuring of thought*. U: Tsohatzidis, S. (ed.), *Meanings and Prototypes; Studies in linguistic categorization*. London & New York: Routledge.
- Hadar, U.** (1991). *Speech-related Body Movement in Aphasia*. *Brain and Language* 41, 339-366.
- Hargie, O.** (1991). *A Handbook of Communication Skills*. London: Routledge.
- Ivas, I.** (1988). *Ideologija u govoru*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Jakobson, R.** (1966/1965). *Traženje suštine jezika*. U: *Lingvistika i poetika*, Beograd: Nolit.
- Ladd, D.R.** (1978). *The Structure of Intonational Meaning*. Bloomington & London: Indiana University Press.
- Lakoff, G. & Johnson, M.** (1980). *Metaphor we Live by*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- McNeill, D.** (1987). *Psycholinguistics: A New Approach*. New York: Harper & Row.
- Morrel-Samuels, P. and Krauss, R.M.** (1992). *Word Familiarity Predicts Temporal Asynchrony of Hand Gestures and Speech*. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*. Vol 18. No 3, 615-622.
- Pansini, M.** (1990). *Jezik geste u gramatici prostora*. *Govor*, VII, br. 2, 101-118.
- Ričards (Richards), I.A.** (1988/1936). *Filozofija retorike*. Novi Sad: Bratstvo-jedinstvo.

Ivan Ivas
Faculty of Philosophy, Zagreb

*AN ATTEMPT TO CLASSIFY GESTURE METAPHORS
ACCORDING TO THEIR EXPERIENTIAL PROVINCE*

Summary

The paper reports an attempt to classify gesture metaphors according to their experientially - rooted province. It is only the first step of a comprehensive research on rhetoric and stylistic values of metaphor and the role it plays in the genesis of the speech act.

We start from the assumption that the metaphor as a part of the province of experience may be due to its rhetorical value and the speaker's awareness of the figurative aspect of his own expression. The identified experiential provinces of the gesture metaphors have been compared with verbal metaphor experiential provinces from the same corpus (TV Party political broadcasts during the election campaign). Gesture metaphor in a broader sense evokes the broadest possible experiential provinces of the body in space, spatial relations, place in space, directions and movements; it does not form stylistic metaphoric layers like verbal metaphor (latent/old, jargonistic, new). There are no metaphors in the narrow sense, that is, the ones that are not common and that have their origin in the special experiential provinces. Though always "old" and unconscious, gesture metaphor has an extensive rhetoric value: it is an index of a speaker's increased visualization of content (which might also be a sign of the speaker's increased awareness of his own speech topic) and his will to be understood and accepted.

Key words: *gesture, metaphor, non-verbal communication*